

TURINYS

ĮVADAS	7
1. NAUJA VISKO TEORIJA	21
2. ESTETIKA – FILOSOFIJOS PAGRINDAS	61
3. VISUOMENĖ IR POLITIKA	105
4. NETIESIOGINIAI SANTYKIAI	149
5. Į OBJEKTUS ORIENTUOTA ONTOLOGIJA IR JOS PRIEŠININKAI	195
6. SKIRTINGOS Į OBJEKTUS ORIENTUOTOS ONTOLOGIJOS SAMPRATOS	219
7. Į OBJEKTUS ORIENTUOTOS ONTOLOGIJOS APŽVALGA	257
REKOMENDUOJAMA LITERATŪRA	265

ĮVADAS

2016-ųjų lapkričio 8-ąją, kai ši knyga buvo beveik baigta, Jungtinių Vals-tijų rinkėjai prezidentu išsirinko skandalais išgarsėjusį verslininką, re-alybės šou žvaigždę Donaldą J. Trumpą. Ši stulbinanti rezultatą jam pa-vyko pasiekti nepaisant šimtų kontroversiškų pareiškimų per rinkimų kampaniją, įskaitant daugybę atvejų, kai, nepaisydamas viešų vaizdinių įrodymų, jis griežtai neigė tai, ką buvo tvirtinęs anksčiau. Rinkimų re-zultatai iš tiesų sukėlė milžinišką šoką, privertusį viešuosius intelektua-lus apie juos neįprastai plačiai diskutuoti. Kaip paprastai, vieną priešta-ringesnių pozicijų išreiškė slovėnų filosofas Slavojus Žižekas, kuris prieš rinkimus nuolat tvirtino, kad Clinton pergalė atneštų dar daugiau neo-liberalaus drungnumo, o „tvirtos rankos“ šalininko Trumpo laimėjimas bent jau padėtų išjudinti naujas netikėtas politines koalicijas.¹ Vis dėlto įprastesnė reakcija buvo smerkti Trumpo pergalę kaip ženklą, kad pa-saulyje nebeliko jokios pagarbos tiesai. Šią mintį subtiliai pakurstė di-džiulis autoritetas – Oksfordo anglų kalbos žodynas (OAZD), 2016-ai-siais metų žodžiu paskelbęs „post-tiesą“ (*post-truth*) ir apibrėžęs šią sąvoką kaip „žymincią aplinkybes (ar su jomis susijusią), kai objektyvūs faktai daro mažiau įtakos formuojant viešą nuomonę nei apeliavimas į emocijas ir asmeninius įsitikinimus“.² Niekas negalėjo nepastebėti užuo-minos apie tam tikrą naujai iškeptą amerikiečių politiką.

¹ Slavoj Žižek, „The Hillary Clinton Consensus Is Damaging Democracy“ (visos išnašos autoriaus, jeigu nenurodyta kitaip).

² „Post-tiesa“ žodyne: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth>

Jei tikėtume OAŽD apibrėžimu, geriausias vaistas mūsų tariamam post-tiesos būviui turėtų būti „objektyvūs faktai“. Būdas suvokti objektyvius faktus dažnai vadinamas žinojimu; žinojimas laikomas žmogiškuoju tiesos atpažinimu, taigi, žinojimas ir tiesa dažnai suporuojami. Mūsų laikais žinojimo ir tiesos aukso standartu laikomi mokslo atradimai, praeityje šį vaidmenį dažnai vaidino Bažnyčios mokymai, o ateityje, matyt, vaidins kitos, kol kas dar nežinomos institucijos. Teiginys, kad mes dabar gyvename visuomenėje, kurioje dominuoja žinojimo gamyba, reiškia, kad gamtos mokslų ir jų techninio pritaikymo sėkmė yra tikrasis to, kas laikoma tiesa, etalonas, ir jį išlaikant įmanoma atsispirti Donaldso Trumpo „apeliavimui į emocijas ir asmeninius įsitikinimus“. Šiuo požiūriu demagogą gali nutildyti tik žinantysis: kairieji jau nuo seno kalba apie „tiesos sakymą galiai“. Panašų požiūrį likus keletui mėnesių iki rinkimų išsakė astrofizikas Neilas deGrasse'as Tysonas, tviteryje pareiškęs tokią kontroversišką pastabą: „Pasauliui reikalinga virtuali šalis – #Racionalija, kurios Konstitucijoje tebtų viena eilutė: Bet koks valdymas turi būti grindžiamas moksliniais tyrimais.“³ Kitaip tariant, jei tik mokslinį metodą galėtume pritaikyti politikai, tai galiausiai atsikratytume neracionalių žmogiškų priešpriešų ir galbūt mūsų pažanga politinėje sferoje prilygtų pažangai gamtos mokslų srityje, kurią pasiekėme per ketvirtą amžių nuo mokslo revoliucijos pradžios.

Taigi, tiesa ir žinojimas kaip priešuodžiai reliatyvizmui (anksčiau juo buvo kaltinama kairė, bet dabar jis visiškai būdingas ir dešiniams) pasiūlomi tuomet, kai panorėjus išgalvojami bet kokie „alternatyvūs faktai“ – šią liūdnei pagarsėjusią frazę ištare Trumpo atstovė spaudai Kellyanne Conway. Vis dėlto ne visada aišku, kur mums rasti tiesą ir žinojimą, kurie mums rekomenduojami kaip stebuklingas vaistas. Tai ypač

³ <http://www.attn.com/stories/9613/neil-degrasse-tysons-latest-political-tweet-backfires>

akivaizdu žvelgiant į tokias sritis kaip menai ir architektūra, kuriuose dominuoja nuolat kintančio skonio srautai, o ne apskaičiuoti sprendimai: šio savitumo dažniausiai pakakdavo siekiant nuvertinti šias sritis viešumoje, lyginant jas su tomis, kurios tariamai gamina tikrąjį žinojimą – pavyzdžiui, tiksliaisiais mokslais, inžinerija ar medicina. Taip pat, nepaisant Tysono kvietimo kurti racionaliais įrodymais grindžiamą politiką, neaišku, kam priklauso politinis žinojimas. Pavyzdžiui, sunku patikėti, kad neįprastai efektyviai veikusių politikų, tokių kaip Abrahamas Lincolnas ar Mustafa Kemalio Atatürkas, darbus būtų buvę įmanoma paversti eile patarimų formulių, kurias lengvai atkartotų jų įpėdiniai. Ne visada aišku net ir kur ieškoti mokslinio žinojimo. Vykstant intelektualiams perversmams, mokslinės teorijos nuolat griunamos ir pakeičiamos naujomis, o asmenų, save vadinančių „struktūriniais realistais“, pastangos įrodyti, kad, nepaisant visų šių revoliucijų, mokslo matematinė šerdis lieka nepajudinama, iki galo neįtikina.⁴ Nepaneigiamas vienos istorikų mokyklos tiesas kita mokykla atmeta kaip buržuazijos garbinimą. Geros reputacijos inžinerinės firmos skaičiuodamos padaro klaidų, dėl kurių į jūrą nugrimzta ir miršta šimtai žmonių. Skirtingų religijų pasekėjai per daugelį amžių išskerdė milijonus kitų religijų išpažinėjų, bet neturime pamiršti, kad jiems brutalumu visiškai prilygo Stalinas, Pol Potas ir kiti ateistai. Jei mes žinotume, kur įgyti tiesos ir žinojimo, mums būtų lengviau jais priešintis emocijoms ir įtikėjimams. Ir nors Vakarai teisėtai didžiuojasi savo moksline tradicija, besitęsiančia nuo senovės Graikijos laikų, galbūt didžiausias intelektualinis to ankstyvojo laikotarpio herojus buvo Sokratas (466–399 pr. Kr.), kuris nepretendavo į jokią žinojimą. Išties, skaitydami Platono dialogus, dažnai pastebime, kad Sokratas atvirai teigia niekuomet nebuvęs niekieno mokytojas, ir kad vienintelis jo žinomas dalykas yra tai, jog jis nieko nežino. Netgi žymusis vardas, kurį

⁴ James Ladyman & Don Ross, *Every Thing Must Go*.

Sokratas suteikė savo profesijai – *philosophia* – reiškia išminties meilę, o ne jos turėjimą. Tokiu požiūriu filosofija iš esmės skiriasi nuo matematikos ir tikslųjų mokslų, kurie siekia įgyti žinojimą, o ne vien jį mylėti; ir visgi šį skirtumą ignoruoja daug filosofų ir nefilosofų, kurie ragina filosofiją eiti patikimu tikslųjų mokslų pramintu keliu.

Jums prieš akis dabar esančios knygos tema yra į objektus orientuota ontologija (trumpinama „ooo“ ir tariama „triguba O“); tai – santykinai nauja mokykla, kuri Sokratą supranta paraidžiui. Išties žinojimas arba tiesa niekam nepriklauso, jie negali mūsų apsaugoti nuo politikos ar kitų dalykų irimo. Kaip pastebi ooo, tikrasis pavojus mąstymui slypi ne reliatyvizme, o *idealizme*, todėl geriausias vaistas nuo to, kas mus kankina, yra ne susiporavę tiesa ir žinojimas (kuriuos plačiau aptarsime 4 dalyje), o *tikrovė*. Tikrovė – tai uola, kuri priverčia nuskęsti daugybę mūsų laivų, ir kaip tokią ją reikia pripažinti bei į ją atsižvelgti, kad ir kaip ji sprūstų mums iš rankų. Jei karo vadai sako, kad joks mūsų planas neatlaiko pirmojo susidūrimo su priešu, tai filosofai neturėtų rūpintis patikimų procedūrų, kuriomis būtų galima pasipriešinti emocijoms ir įtikėjimams, įteisinimu, o vietoj to turėtų prisiminti, kad jokia teorija neatlaiko savo pirmojo susidūrimo su tikrove. Be to, jei tikrovė nuolat skiriasi nuo mūsų jai primetamų formulių, jei mes niekad tiesiogiai nesusiduriame su grynu jos pavidalu, mes turime jos siekti *netiesioginiu* būdu. Toks *susilaikymas* nuo tiesioginės prieigos ar bandymas nuo jos *sulaikyti* daiktus yra kertinis ooo principas. Dėl šio principo paprastai mums prikišama, kad taip mums lieka vien tik bergždi negatyvūs teiginiai apie nepažiniją tikrovę. Tačiau taip prieštaraujant daroma prielaida, kad esama tik dviejų alternatyvų: arba aiškūs proziški teiginiai apie tiesą, arba tušti poetiniai gestai. Tuo tarpu aš tvirtinsiu, kad didžiajai daliai siekiančiųjų pažinti šios dvi formos nereikalingos – tai paaiškėja patyrinėjus tokias sritis kaip estetika, metaforinis mąstymas, dizainas, taip pat plačiai smerkiamą retorikos discipliną ir pačią filosofiją. Kaip ir visos

kitos disciplinos šiame sąrašė, filosofija turi didelę kognityvinę vertę ir nebūdama žinojimo forma. Mūsų laikais, kai kaip vaisto nuo visų ligų nuolat ieškoma žinojimo, filosofija gali tapti ir revoliucine jėga, nes čia planai, susiję su žmogaus tobulėjimu, labai skiriasi nuo tų, kuriuos užsibrėžta vykdyti tikslųjų mokslų sferoje. O kol kas tiek politikos, tiek kitose srityse pasitaikantiems šarlatanams geriausiai priešintis ne pretenzijomis į tiesą, kuri išties nėra kieno nors nuosavybė, o nuolat reikalaujant, kad jie pažvelgtų į tikrovę. Bandymas įžvelgti plyšį tarp žinojimo ir tikrovės yra viena pagrindinių šioje knygoje nagrinėjamų problemų.

Į objektus orientuota ontologija, apie kurią prieš dešimtmetį visuomenėje vargu ar kas buvo girdėjęs, pastaraisiais metais iškilo kaip viena provokatyviausių filosofinių teorijų, darančių įtaką menams ir humanitariniams mokslams. Žižekas šią mokyklą užsipoilė dėl to, kad ji savo vizijoje neskiria vietos žmogiškajam subjektui; jo mokiniai ooo beveik vieningai atmeta.⁵ Prancūzų filosofas Bruno Latouras iš šio judėjimo skolinasi noriau – savo neseniai išleistoje knygoje apie egzistencijos būdus jis vartoja frazė „į objektus orientuota politika“.⁶ „ArtReview“ netgi įtraukė ooo į savo tarptautinį meno lauką labiausiai veikiančių jėgų šimtuką.⁷ Bet turbūt labiausiai jos įtaka iki šiol buvo juntama architektūroje – disciplinoje, kurioje, kaip žinia, anksti pritaikomos naujų filosofinių srovių teorijos. Bent du didelių konferencijų apie architektūrą organizatoriai viešai pareiškė, kad ooo nustelbia anksčiau architektūrai įtaką dariusius žymius prancūzų postmodernizmo mąstytojus Jacques'ą Derrida ir Gilles'į Deleuze'ą.⁸ Tuo tarpu Markas Fosteris Gage'as, Jeilio universiteto Architektūros mokyklos dekanas, rašo: „ooo architektai

⁵ Slavoj Žižek, „Afterword: Objects, Objects Everywhere“.

⁶ Bruno Latour, *An Enquiry Into Modes of Existence*, p. 327, 337.

⁷ https://artreview.com/power_100/graham_harman/

⁸ 2014 m. girdėjau tai sakant Michaelą Speaksą, Sirakūzų universiteto dekaną, o 2016 m. – Michaelą Benediktą iš Teksaso universiteto.

tyrinėja ne tik kaip priešnuodį Deleuze'o tvirtinimams, kad tapšmas svarbesnis už būtį, bet, imant plačiau, kaip tai, kas architektūroje teikia svarbos ne tik jos pačios savybėms, bet ir joje mezgamiems santykiams – jos procesui, vidiniam kompleksiskumui, santykiui su kontekstu...“⁹ Ši charizmatiška mokykla patraukė net ir kitų sričių garsenybių dėmesį: populiari dainininkė Björk pradėjo susirašinėti su vienu iš 000 autorių Timothy'iu Mortonu, o aktorius Benedictas Cumberbatchas privačioje rezidencijoje Londone 2014 m. atidžiai išklausė vieną iš mano paskaitų.¹⁰

Į objektą orientuotos ontologijos (taip pat žinomos kaip „į objektą orientuota filosofija“) pradžia – XX a. 10-ojo dešimtmečio pabaiga, nors įtakingesne ji tapo po pirmosios konferencijos šia tema, 2010 m. balandį surengtos Džordžijos Technologijos institute Atlantoje.¹¹ Šalia mano paties knygų, garsiausius veikalus 000 temomis parašė Ianas Bogostas („Vienijimo operacijos“ (*Unit Operations*), „Svetimo fenomenologija“ (*Alien Phenomenology*), Timothy'is Mortonas („Realizmo magija“ (*Realist Magic*), „Hiperobjektai“ (*Hyperobjects*) ir – prieš jo mąstymui pradėjus judėti kita kryptimi – Levis R. Bryantas („Objektų demokratija“ (*Object Democracy*). Kaip visada nutinka tokioje senoje disciplinoje kaip filosofija, ne visos 000 idėjos yra naujos, bet jos išdėstomos

⁹ Mark Foster Gage, „Counterpoint: A Hospice for Parametricism“.

¹⁰ Timothy Morton and Björk Guðmundsdóttir, *This Huge Sunlit Abyss from The Future Right There Next To You*.

¹¹ Griežtai kalbant, į objektus orientuotos filosofijos sąvoką savo darbuose vartoju nuo 1997-ųjų, o pirmą sykį ją viešai pristaciau 1999-aisiais paskaitoje, kuri vadinosi „Į objektus orientuota filosofija“ ir vėliau buvo publikuota mano knygoje „Spekuliatyviojo realizmo link“ (*Towards Speculative Realism*). 2009-aisiais Bryantas nukalė terminą „į objektus orientuota ontologija“, skėtinę sąvoką, galinčią apimti ne tik mano paties, bet ir kitų kuriamas į objektus orientuotas prieigas. Reikia pastebėti, kad iki tol frazė „į objektus orientuota ontologija“ jau buvo panaudota filosofo Adeno Evenso straipsnio pavadinimui (2006-aisiais). Bet Evenso straipsnyje buvo aptariama ne plataus spektro filosofinė ontologija, iškilusi 000 judėjimo vizijoje, o kompiuterinio programavimo svarba filosofijai.

naujomis kombinacijomis ir pritaikomos tokioms temoms, kurių filosofai praeityje dažnai vengdavo. Štai ooo pagrindiniai principai, kuriuos detalai aptarsime būsimose dalyse: (1) Nesvarbu, ar objektai yra žmogiški, ar nežmogiški, ar gamtiniai, ar kultūriniai, ar realūs, ar fiktyvūs – visiems jiems turi būti skirta lygiai tiek pat dėmesio. (2) Objektai nėra tapatūs savo savybėms; jiems būdingas įtemptas santykis su savo savybėmis, ir būtent šis santykis yra atsakingas už bet kokius pasaulyje vykstančius pasikeitimus. (3) Esama tik dviejų rūšių objektų – *realūs objektai* egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar jie šiuo metu veikia ką nors kitą, o *jusliniai objektai* egzistuoja tik per santykį su koku nors realiu objektu. (4) Realūs objektai negali vienas su kitu megzti tiesioginio santykio, jie gali kurti tik netiesioginį santykį, naudodamiesi jusliniu objektu. (5) Objektų savybės taip pat yra tik dviejų rūšių – realios ir juslinės. (6) Šios dvi objektų ir dvi savybių rūšys lemia keturias kombinacijas, kurias ooo laiko laiko ir erdvės pagrindais, bei dvi glaudžiai susijusias sąvokas – esmės ir eido. (7) Galiausiai ooo tvirtina, kad apskritai filosofijai būdingas artimesnis ryšys su estetika, negu su matematika ir gamtos mokslais. Nors dalis ką tik išvardytų idėjų gali skambėti iššaukiančiai ar netgi nepatikimai, dėsiu visas pastangas jas kaip įmanoma geriau išaiškinti. Viliuosi, kad tiems, kurie perskaitys šią knygą iki pabaigos, prieš akis iškils naujas intelektualinis kraštovaizdis.

ooo išprovokavo stiprią – tiek teigiamą, tiek neigiamą – reakciją tokiose studijų srityse kaip afroamerikiečių studijos, archeologija, architektūra, choreografija, dizainas, ekologija, edukologija, feminizmas, istorija, literatūros teorija, medijų studijos, muzika, politinė teorija, psichoanalizė, socialinė teorija, teologija, videožaidimų teorija ir vizualieji menai, jau nekalbant apie pačią filosofiją. Šiais laikais tokia daugybę sričių aprėpianti kritika jau yra naujiena, nes per pastaruosius penkiasdešimt metų į anglakalbį pasaulį plūdo galybė filosofinių metodų, kilusių iš kontinentinės (dažniausiai prancūzų arba vokiečių) filosofinės tradicijos.